

Скрипаль-чаклун

Томас Гарді

Новела

Переклад: Павло Зернецький

— Що ж до виставок — всесвітніх чи ще яких там, — почав старий добродій, — то я й кроку б не ступив, щоб побачити хоч би й десяток нинішніх. Єдина виставка, що справила на мене сяке-таке враження, була найперша, прародителька їх усіх, давно вже забута — Велика виставка 1851 року у Гайд-Парку, в Лондоні. Ніхто з молодшого покоління і уявити не може того почуття новизни, що збудила вона в нас, тих, хто був тоді в розквіті сил. Дійшло до того, що епітет "виставочний" став ознакою найкращої якості. З'явилися "виставочні" капелюхи, "виставочні" ремені для направлення бритв, "виставочні" годинники. Говорили навіть про "виставочну" погоду, "виставочний" настрій, "виставочних" дівчат, дітей, дружин — деякий час, звичайно.

Для Південного Уессексу той рік був з багатьох поглядів незвичайною хронологічною межею, по якій на наших очах ніби пройшла розколина в часі. Як на геологічному зсуві, ми побачили раптове поєднання старовинного і нового в найтіснішому контакті; такого, мабуть, не бувало в цих краях з часів норманського завоювання.

Це зауваження врешті привело нас до розмови про тих різноманітних людей, лагідних та простих, що жили і рухались тоді в мирному неширокому околі нашого життя, зокрема про трьох із них, чия химерна життєва історія була дивним чином пов'язана з цією виставкою — більше, ніж у будь-кого з жителів цього забутого куточка, Стіклфорда, Мелстока та Егдона. Найяскравішою постаттю серед них був Уот Олламур (коли це його справжнє ім'я), добре знайомий усім нашим старожилам.

Казали, він подобався жінкам, ще й дуже — принаймні зовнішністю. Чоловікам він був неприємний, а декому, може, навіть гидкий. Музика, чепурун, компанійський чолов'яга; ветеринар за освітою, він оселився у Мелстоку, приїхавши хтозна-звідки, хоча деякі люди казали, що вперше він з'явився тут як скрипаль мандрівного театру на Грінхільському ярмарку.

Чимало достойних поселян заздрили, що він має таку владу над недосвідченими дівчатами, — часом здавалося, наче в тій владі є щось чаклунське. Непоганий на вроду, хоч і не англійського типу, Уот мав смугляве обличчя; його розкішне темне волосся було якесь липке, а він ще й мастив його якоюсь таємничою помадою, і тому, коли він приходив на вечірку, щойно намастившись нею, від нього пахло полином і оливою. Інколи він накручував кучері, що облямовували його голову у два майже горизонтальні ряди. Оскільки ті кучері часом зовсім зникали, було ясно, що вона аж ніяк не природного походження. Ті дівчата, чия любов до нього вже обернулась на ненависть, дали йому прізвисько Кучма через те пишне волосся, що сягало йому аж до пліч, і його звали так дедалі частіше й частіше.

Мабуть, свої чари він значною мірою завдячував скрипці, і, по правді кажучи, в його грі було щось вельми незвичайне й зворушливе, як ото часом у казаннях мандрівного проповідника. Та гра відразу навіювала думку, що тільки лінощі та нехіть до постійних вправ перешкодили Кучмі стати другим Паганіні.

Граючи, він завжди заплющував очі; ноти були йому непотрібні, і скрипка в його руках виспівувала такі жалібні мотиви, яких ще зроду не чув простий селянин. Вона промовляла таким ніжним людським голосом, що міг би розчулити й стовп. Він міг примусити будь-яку дитину у парафії, хоч трохи чутливу до музики, розревтися майже відразу, просто награвши якийсь із старовинних танців, що їх він тільки й визнавав, — сільських джиг, рилів та "улюблених квікстепів" минулого сторіччя, спотворені відголоски яких і нині зринають безіменними привидами в новітніх кадрилих та галопах, де їх упізнають лише музиканти або ті нечисленні старі люди, що замолоду зустрічалися з такими, як Уот Олламур.

Його час настав уже після старого мелстокського церковного оркестру, в якому грали Дьюї, Мейл та інші; так, він з'явився на обрії лиш тоді, коли ці відомі в усьому краї музиканти скінчили свою кар'єру. Щиро віддані ретельності, вони зневажали новакову манеру виконання. Тіофілес Дьюї (молодший брат Рубена-возія), частенько примовляв, що в Кучмній грі нема "смаку", нема ніякої солідності — саме фантазування. І, мабуть-таки, це була правда. У всякому разі, Кучма зроду не зіграв жодної ноти церковної музики і жодного разу не сидів на хорах мелстокської церкви, де інші багато сотень разів статечно вигравали псалми та хорали; він, здається, навіть не переступав порога храму божого. Всі мелодії його репертуару були "від лукавого". "Хіба він може виконати як слід "Сотий хорал"? Або заграти на мідному серпенті?" — любив казати возій. (У Мелстоку вважали, що грати на мідному серпенті найважче).

Інколи Кучма міг викликати сльози і в дорослих, особливо в чутливих жінок з ніжною душею. Якраз така була Керлайн Еспент. Хоч вона була вже засватана до знайомства з Олламуром, його облесливі мелодії вражали її найдужче, пробуджували в ній неспокій, ба навіть біль і тяжкі страждання. Вона була гарненька, приваблива дівчина з трохи безвольним ротом; подруги вважали її трохи сварливою. Тоді вона жила не в Мелстоку, де оселився Кучма, а за кілька миль, у Стіклфорді, нижче по річці.

Як і де вона вперше зустрілася з ним та почула його гру на скрипці, точно не відомо, але ходили чутки, що це знайомство почалось чи розквітло одного весняного ранку, коли, проходячи по нижньому Мелстоку, Керлайн зупинилась на містку біля його дому, щоб перепочити, і млосьно схилилася на поруччя. Кучма стояв на порозі і, за звичкою, плів підступне павутиння шістнадцятих та тридцять других із струни "ре" своєї скрипки на втіху перехожим та сміявся зі сліз, що котилися по щоках дітлахів, які обступили його. Керлайн удавала, ніби її захопило дзюрчання струмка під арками мосту, але насправді вона слухала його, і він це знав. Невдовзі її серце сповнив біль і водночас невтримне бажання поринути у вир нескінченного танцю. Щоб побороти ці чари, вона вирішила піти далі, хоча їй довелось би пройти повз скрипаля. Нишком глянувши на нього, вона з полегкістю побачила, що його очі заплющені, — так

захопився він грою, — і сміливіше рушила далі. Та, чим ближче підходила вона до нього, тим боязкіші ставали її кроки, тим більше хода її підпадала під ритм його мелодії, аж поки майже обернулась у танець. Минаючи скрипаль, вона позирнула на нього і з жахом побачила, що одне його око розплющене і він розглядає її, посміюючись із її хвилювання. Вона вже відійшла далеченько, а все ніби пританцьовувала мимохіть і ніяк не могла цього стримати. Ще довго була Керлайн у владі тих дивних чарів.

Від того дня, якщо десь поблизу малися бути танці, на які вона могла дістати запрошення і на яких грав Кучма Олламур, Керлайн неодмінно приходила, хоча йти інколи доводилося кілька миль; бо Кучма не часто грав у Стіклфорді.

Інші вияви його впливу на неї були досить дивні, і пояснити їх зміг би тільки психіатр. Бувало, ввечері, коли смеркне, Керлайн сиділа вдома в оселі свого батька, парафіяльного писаря, що стояла на головній стіклфордській вулиці, по якій проходив шлях із Нижнього Мелстока до Морфорда, що лежав на п'ять миль далі на схід. І враз без будь-якої причини серед розмови з батьком, матір'ю, сестрою та женихом, який і далі упав коло неї, не знаючи про її захоплення Кучмою, вона раптом схоплювалася зі свого місця в кутку біля каміна, ніби від електричного удару, високо підскакувала, наче в конвульсіях, заливалася слізьми і заспокоювалася не раніш як через півгодини. Батько, знаючи її схильність до істерії, дуже непокоївся цією вадою найменшої дочки і боявся, чи це не падуча в неї. Але її сестра Джулія була іншої думки. Вона здогадалася, в чому причина. Лише надзвичайно чуткі вуха могли за мить до того нападу розчути крізь димохід каміна чоловічу ходу на шляху. От саме ті кроки, яких дожидала Керлайн, і викликали в неї хворобливий напад. То йшов вулицею Кучма Олламур, і дівчина це добре знала; але прямував він не до неї, а до іншої, своєї жаданої, яка жила у Морфорді, дві милі звідти. Один, тільки один-однісінький раз вона прохопилася словом, коли, на лихо, поруч була Джулія. "Ой-йо-йой, — заголосила Керлайн. — Він іде до неї, а не до мене!"

Треба сказати правду — скрипаль спочатку не думав багато про цю вразливу дівчину і майже не розмовляв з нею. Але незабаром він розгадав її таємницю і не міг устояти перед спокусою трошки побавитись її надто чутливим серцем перед серйознішою грою у Морфорді. Їхні таємні зустрічі були відомі у Стіклфорді лише Джулії та Недові Гіпкрофту, нареченому Керлайн. Батько не схвалював її холодного ставлення до Неда, а сестра ще вірила, що Керлайн здолає що пристрась до чоловіка, про якого мало що було відомо. Але кінець кінцем мужній і щиросердий Едвард відчув, що в нього, по суті, не лишається надії. Він був поважний ремісник і мав суспільне становище куди завидніше, ніж Кучма, який тільки називався ветеринаром; проте, коли Нед, перше ніж розпрощатися з нею, відверто спитав її, чи вийде вона за нього, він був майже певен, що дістане відмову. Так і сталося.

Марно і батько, і сестра стояли за нього: він не вмів грати на скрипці так, як Кучма, що висотував вам душу з тіла, наче павук павутинку, аж поки вас поймала така кволість, що ви хотіли до чогось пригорнутись. Справді, Гіпкрофт не мав і крихти

музичного хисту, він не міг проспівати й двох нот, не те що їх зіграти.

"Ні", яке він сподівався почути й почув від неї, незважаючи на минулий успіх, підштовхнуло Неда шукати в житті інших успіхів. Вимовлене воно було таким сумним і благальним тоном, що він вирішив надалі вже не докучати їй умовляннями і не псувати їй настрою своїм виглядом: хай вона не бачить його навіть здаля. Тому він покинув містечко і подався, звичайно, до Лондона.

Залізниця до Південного Уессексу тоді вже будувалась, але поїзди по ній ще не ходили, отож Гіпкрофт дістався до столиці лиш після шестиденної мандрівки пішки, як робили це чимало добрих людей до нього. Він був одним з останніх ремісників, які подорожували до великих осередків праці цим нині вже забутим способом, таким звичним з незапам'ятних часів.

В Лондоні він знайшов собі роботу за фахом. Йому пощастило, та й показав він себе з самого початку старанним і роботящим, а тому наступні чотири роки ні разу не лишався без роботи. За цей час він піднявся в житті вище й не спустився нижче в сучасному розумінні: він набув більшої майстерності в фахові, але суспільне становище його не змінилось.

Про своє кохання до Керлайн він зятато мовчав. Звичайно, він частенько згадував про неї. Але, завжди зайнятий, не маючи жодного родича в Стіклфорді, не підтримував ніякого зв'язку з цими краями і не виявляв бажання повернутися туди. У своєму тихому помешканні в Лембеті після довгих годин роботи він порався вправно, як жінка: сам варив собі їсти, сам лагодив шкарпетки — й помалу обертався на старого парубка. Найприродніше було б пояснити це тим, що час не міг затерти в його серці образу маленької Керлайн Еспент, і це почасти була правда; але так само слушне було й те, що він за своєю натурою не дуже потребував допомоги прекрасної статі, щоб жити вигідно.

На той час, коли мала відкритися згадана вище виставка в Гайд-Парку, він жив у Лондоні вже четвертий рік. На будівництві її величезного палацу із скла, ще не баченого в історії людства, він працював день у день.

То була доба великих сподівань і бурхливого промислового розвитку для багатьох країн. Хоча Гіпкрофт на свій скромний лад перебував у самій гущі подій, він працював собі далі спокійно, як і раніше. Проте і для нього цей рік готував несподіванку, бо, коли скінчилося гарячкове готування будівлі до дня відкриття, коли відгули урочисті церемонії і люди попливли сюди з усіх куточків земної кулі, він несподівано одержав листа від Керлайн. До того дня завіса мовчання між ним і Стіклфордом не піднімалась ні разу за всі чотири роки.

Керлайн нерозбірливим письмом, яке виказувало тремтіння руки, повідомляла свого давнього жениха про те, як важко було їй добути його адресу, а далі відкривала, що змусило її написати йому. Чотири роки том/, писала вона з усією делікатністю, на яку була здатна, вона була така нерозумна, що відмовила йому. Відтоді вона багато разів шкодувала, що вчинила так негарно й безглуздо, — а особливо останнім часом. Щодо містера Олламура, то він виїхав майже зразу після Неда, і вона не знає куди.

Вона б радісінько вийшла за Неда заміж, якби він попросив її про це знову, і була б йому ніжною жіночкою до кінця свого життя.

Хвиля палкого почуття, мабуть, залила все його ество, коли він одержав цю звістку. Безперечно, він її ще кохав, хоч навряд чи думав і досі, що не може бути щасливим без неї. Ця звістка від його Керлайн — тої, котра була мертвою для нього ці довгі роки, а тепер знов увійшла в його життя, — була й сама по собі приємна і втішна.

Нед уже так змирився зі своєю самотністю, чи то звик до неї, що, певне, не виявив великої радості. Та все ж тепла турбота про Керлайн, що лишилася в його серці, коли минуло перше здивування, свідчила про те, як глибоко схвилювало його це визнання віри в нього. Розважливий і поміркований вдачею, він не відповів на лист ні того дня, ні другого, ні третього. Він хотів добре все обміркувати. А коли нарешті відписав, його відповідь була сповнена не тільки щирої ніжності, а й здорового розсуду; одначе та ніжність досить виразно показувала, як тішить його її безоглядна відвертість, і доводила, що почуття, які вона розбудила колись у його серці, можуть спалахнути знову, а може, вони й не згасали ніколи.

Було в листі й кілька лагідно-насмішкуватих рядків, — губи його весело посіпувались, коли він писав ті рядки. Мовляв, це дуже добре, що вона згадала про нього хоч тепер. Справді, чом би їй не вийти за нього, коли він цього хоче. Вона, певне, довідалася, що він неодружений; але, може, його вже полонила інша? їй годилось би попросити в нього пробачення. Правда, не таке в нього серце, щоб забути її. Та, коли зважити на те, як вона повелася з ним колись і скільки він вистраждав, вона не може сподіватись, що він приїде до Стіклфорда й забере її. Та якщо вона приїде до нього і попросить вибачення — і це буде справедливо, — то чом би й ні, він охоче одружиться з нею, знаючи, яка непогана жіночка з неї вийде. Потім він додавав, що тоді, коли він тільки-но залишив Стіклфорд, або навіть кілька місяців тому їй було б не так просто приїхати до нього; але тепер відкрито нову залізницю до Південного Уессексу, і по ній мають ходити чудово обладнані спеціальні поїзди, які називаються "екскурсійними", з огляду на Велику виставку, тому вона може легко приїхати сама.

Вона відписала йому, що її страшенно тішить його великодушність після того, як вона поставилась до нього так негарно; і що хоч вона й боїться такої далекої подорожі, бо ніколи ще не їздила залізницею, а тільки бачила поїзд іздалеку, проте пристає на його пропозицію всім серцем. А коли приїде, розкаже, як шкодувала за своїм вчинком, і попросить пробачення, і намагатиметься бути йому доброю дружиною і навіть згаяний час надолужити.

Незабаром вони домовилися листовно, де й коли зустрінуться. Керлайн, щоб Нед міг знайти її у натовпі, повідомила, що одягне своє нове ситцеве плаття з візерунком із гілочок бузку, і Нед весело відповів їй, що на другий день уранці вони одружаться, а потім підуть на виставку. І ось одного літнього дня він вийшов з роботи й поквапився на вокзал Ватерлоо, щоб її зустріти. Червневий день був суто по-англійському вогкий і холодний, але Нед стояв на пероні під дрібним дощиком, сповнений радості; він, здавалося, знову мав щось таке, задля чого варто жити.

"Експурсійний поїзд" — зовсім нова сторінка в історії транспорту — був ще новинкою на Уессекській залізниці, та, мабуть, і всюди. На всіх станціях тієї залізниці збивалися юрби, щоб побачити невиданий довжелезний поїзд — навіть там, де він не зупинявся. Тоді, коли залізничне сполучення ще тільки починало розвиватися, дешевші місця були на відкритих платформах, нічим не захищених від дощу й вітру; і того дощового дня нещасливі пасажери, що їхали на тих платформах, прибули на кінцеву станцію, до Лондона, в жалюгідному стані. Обличчя в них посиніли, шиї здерев'яніли, вони чхали й кашляли, змокли й промерзлі наскрізь. У багатьох чоловіків вітром позривало капелюхи; одне слово, ті пасажери були більше схожі на людей, що провели ніч у бурхливому морі, ніж на тих, хто вертається з веселої прогулянки. Жінки сьак-так поприкривали голови, задерши на них спідниці, зате в них дужче змокли ноги, і вони були в не менш жалюгідному стані. Довжелезний поїзд підкотився до критого перону, і з нього сипнули люди. Нед Гіпкрофт невдовзі розгледів у тисняві тендітну постать в сукні з візерунком із гілочок бузку, як Керлайн і писала в листі. Вона підійшла до нього, боязко всміхаючись, — вимокла на дощі, змерзла на вітрі, зіщулена, і все ж гарненька.

— О Неде, — прожебоніла вона, — я... я...

Він схопив її в обійми, поцілував, і з її очей ринули сльози.

— Ти змокла, бідолашечко! Гляди не застудися! — промовив він. А окинувши поглядом її та численні пакунки, що вона привезла з собою, він побачив, що вона тримає за ручку дівчинку років трьох. Капор на ній був мокрий, а личко її посиніло від холоду, як і в усіх пасажирів.

— Це твоїх знайомих дівчинка? — спитав Нед зацікавлено.

— Ні, Неде, моя.

— Твоя?

— Так, моя донечка!

— Твоя дитина?

— Атож.

— О господи!..

— Неде, я тобі не писала в листі, бо, розумієш, це було так важко пояснити. Я вважала, що краще зумію розповісти все віч-на-віч, а не на письмі. Я сподіваюся, що ти простиш мені, любий Неде, і не будеш мене лаяти, — адже я приїхала з такої далечі!

Гіпкрофт поблід і відступив два кроки назад.

— Значить, містер Кучма Олламур, правда? — сказав він, не зводячи погляду з жінки й дівчинки.

Керлайн аж дух перехопило.

— Але ж він уже стільки років як виїхав! — благально мовила вона. — А до нього в мене нікого не було. І таке моє щастя, що я завагітніла з першого разу, хоч стільком дівчатам воно минулося!

Нед стояв у тяжкій задумі й мовчав.

— Ти простиш мені, любий Неде? — додала вона, вже схлипуючи. — Я ж тебе не

обдурила... і ти... і ти можеш відпровадити нас назад, коли хочеш, хоч це за сотні миль, і ми такі вимоклі, і ніч уже ось-ось настане... і в мене зовсім немає грошей!

— Що ж я в біса можу зробити! — простогнав Нед.

Важко собі уявити жалісніше видовище, ніж двоє безпомічних створінь, які стояли того непогожого дня на довжелезному брудному пероні під подувами вітру, що час від часу заносив під дах бризки дощу; вранці вони виїхали зі Стіклфорда чепурно вбрані, а тепер були мокрі, брудні, потомлені, і в їхніх очах світився страх перед ним, Гіпкрофтом: дівчинці вже здавалось, ніби вона наробила якоїсь шкоди, вона мовчки, перелякано дивилась на нього, а по її повненьких щічках котилися сльози.

— Чого ти, малесенька? — машинально запитав Нед.

— Я хочу додому! — вимовила дівчинка так жалібно, наче в неї серце розривалось. — Мені в ніжки холодно, і хліба з маслом мені ніхто не дасть!

— Не знаю, що й сказати! — промовив Нед, і очі його вогко заблищали. Він відвернувся й ступив кілька кроків, похиливши голову. А потім рішуче обдивився їх знову. Дівчинка важко дихала, і сльози все лилися з її оченят.

— То ти хочеш хліба з маслом? — спитав він удавано суворо.

— Хо-о-чу!

— Що ж, це можна. Звісно, що ти хочеш, як же не хотіти. Та й ти, мабуть, хочеш, Керлайн.

— Я справді трошки виголодалась. Але можу потерпіти, — промимрила та.

— Не треба було так робити! — зауважив він суворо. — Ну що ж, ходімо.

Він узяв на руки дитину й додав:

— Однаково вам доведеться тут переночувати. Що вам іще лишається? Я напою вас чаєм, знайду щось і попоїсти... Ну, а про те діло... не знаю, що й казати! Ходімо. Ось сюди.

Вони мовчки дійшли до помешкання Неда, що було недалечко. Там він обсушив їх, обігрів і приготував чай. Вони вдячно посідали до столу. У кімнаті стало несподівано затишно, наче то родина зібралася за столом, а сам він — батько й господар. Гіпкрофт обернувся до дитини, поцілував її у порожевілу щічку, а тоді, задумливо дивлячись на Керлайн, поцілував і її.

— Я не можу відіслати вас назад у таку далечінь, — пробурмотів він, — коли вже ви приїхали, щоб жити зі мною. Тільки гляди, слухайся мене в усьому, Керлайн, і покажи, що справді віриш у мене. Ну, як, тобі вже веселіше, малесенька?

Дівча тільки кивнуло головою, бо рот у нього був повний.

— Я буду слухатись тебе, Неде, завжди-завжди!

Таким чином, ще не вирішивши твердо, що простить її, він мовчки погодився з долею, яку йому послало небо.

І в день свого весілля, яке справили пізніше, ніж він собі уявляв (адже треба було ще оголосити в церкві імена заручених), він повів її, як і обіцяв, на виставку. Стоячи біля великого дзеркала в одному з залів, де були виставлені меблі, Керлайн раптом здригнулася, бо побачила в дзеркалі людину, як викапана, схожа на Кучму Олламура.

Вона обернулась, але Кучми піде не було видно. Чи справді він був в тої час у Лондоні, так і залишилося невідомим. Керлайн завжди рішуче заперечувала, що вона надумала зустрітись з Недом у столиці, прочувши, ніби Кучма також поїхав туди, і не було ніяких підстав брати її запевнення під сумнів.

А потім минув ще один рік, виставка закрилася і відійшла у минуле. Дерева в парку, шість місяців захищені дахом, знову опинились без захисту під вітрами та бурями, і знов зазеленіла трава. Іед переконався, що з Керлайн справді вийде дуже добра дружина й супутниця життя; хоч тепер вона не була вже така дорога йому, але в цьому вона нагадувала будь-яку іншу хатню річ, приміром, дешевий чайник, у якому чай частенько виходить кращий, ніж у дорогому. Потім однієї осені склалося так, що Нед лишився майже без роботи, і на зиму її передбачалося ще менше. Народжені і вирості на селі, Нед і Керлайн запалали бажанням вернутись у рідне середовище. Вони домовилися, що залишать тісну лондонську квартиру і Нед пошукає заробітку поблизу своїх рідних місць, а Керлайн із дочкою цей час перебуде в свого батька.

Душа Керлайн аж бриніла радістю, коли вони з Недом їхали туди, звідки вона виїхала два чи три роки тому в мовчанні та скорботі. Вернутися туди, де колись її зневажали, вернутися щасливою дружиною-городянкою, що вже й говорить на лондонський лад, — такий тріумф світ бачив не щодня.

Поїзд не зупинився на маленькій станції, найближчій від Стіклфорда, і всі троє поїхали далі, до Кестербріджа. Нед подумав, що це непогана нагода попитати, чи не знайдеться для нього роботи в майстернях, де його знали. Керлайн із маленькою дочкою змерзли у вагоні, а надворі було сухо і ще тільки смеркалося, тож вони рушили до Стіклфорда самі, домовившись із Недом, що той наздожене їх дорогою, де вони зачекають його в заїзді.

Жінка з дівчинкою спокійно йшли знайомим шляхом, але втома помалу брала своє. Пройшовши три милі, вони минули Гідлес-Вільямів ставок, межовий камінь біля Блумз-Енду і вже наближалися до "Тихої жінки", відлюдного заїзду, що стояв на нижчому кінці Егдонського пустища. Підходячи туди, Керлайн почула гомін, незвичний тут у таку годину, і здогадалась, що вдень тут продавали худобу. "Дитині треба відпочити, — подумала вона, — та й мені не завадило б", — і ввійшла до заїзду.

Там було повно постояльців, і, тільки-но переступивши поріг, Керлайн побачила добре знайомого їй на вигляд чоловіка, який зі склянкою й глечиком у руках простував до свого товариша, що стояв, прихилившись до стіни; але, побачивши її, той чоловік вельми галантно запропонував їй випити підігрітого джину з пивом і зразу налив їй повну склянку зі словами:

— Ти ба, це ж Керлайн Еспент із Стіклфорда!

Вона підтвердила, і, хоча їй не дуже хотілося, випила піднесений їй трюнок. Чоловік запросив її ввійти й посидіти. Увійшовши, вона помітила, що всі присутні сидять під стінами кімнати, і сіла на єдиний вільний стілець, що там був. За мить вона зрозуміла, чому всі сидять так. У протилежному кутку стояв Кучма й натирав живицею смичок; він зовсім не змінився. Середина кімнати була звільнена для танцю, і всі саме

збиралися танцювати знову. Її обличчя було прикрите вуаллю від вітру, і вона не думала, що він упізнає її чи здогадається, чия дитина перед ним. Вона здивовано й радо відзначила собі, що нітрохи не боїться його чарів, бо життя в Лондоні дало їй гідність і самовладання. Вона ще не допила своєї склянки, як оголосили танець, танцюристи стали в два ряди, залунала музика, і танець почався.

Отоді-то їй стало зле. Дрож охопив Керлайн, її рука так затремтіла, що вона насилу змогла поставити склянку. Не танець і не танцюристи, ні, голос тої давньої скрипки кинув у дрож лондонську дружину, бо в тому голосі жили всі чари, які вона відчула стільки років тому і від яких вона втрачала владу над собою. І ось тепер усе вернулося! Під стіною стояла постать скрипаля з великою кучмою масного волосся на голові і з заплющеними очима.

Якусь хвилю Керлайн сиділа, ніби скута задумою, а тоді від знайомих звуків знайомої скрипки засміялась і заплакала водночас. Трохи згодом один танцюрист скраю, чия партнерка відійшла, простяг їй руку й кивнув, запрошуючи до танцю.

Вона не хотіла танцювати, відмахувалася, щоб їй дали спокій. Та благала вона не партнера, а музику і скрипаля. Непереборне бажання стрибати, яке колись давно пробуджував у ній скрипаль своєю підступною скрипкою, знов охопило її — мабуть-таки, не без допомоги гарячого джину з пивом.

Зовсім знеможена, вона все ж підхопила свою маленьку доньку на руки й кинулась у танок, закружляла разом з іншими.

Вона побачила, що танцюристи, переважно люди з довколишніх сіл та ферм — Блумз-Енда, Мелстока, Льюгейта тощо, — мало-помалу упізнали й її по тому, як конвульсивно вона витанцьовувала, благаючи подумки, щоб Кучма кінчив грати і дав її серцю спочити від болю, якого він йому завдавав, — та й ногам теж.

Нарешті довгий танець скінчився, і Керлайн знову піднесли гарячого джипу з пивом; вона випила, щоб підживитись, бо її дуже знесило істеричне збудження.

Вона не підіймала вуалі, щоб Кучма не здогадався, хто вона така.

Кілька танцюристів пішло; Керлайн похапцем утерла губи і також зібралася йти; але в ту мить оголосили рил для п'яťох, бо стільки танцюристів лишилось, і двоє чи троє запросили Керлайн пристати до танцю. Вона відмовлялась, казала, що стомилась і їй треба дійти до Стіклфорда, але Кучма почав жваво награвати "Мого любого хлопця" у ре-мажорі. Він напевно впізнав її, хоча вона про це не здогадувалася, бо ж саме цій мелодії вона найменше могла опиратись, — саме її він грав, коли вона стояла на містку в день їхньої першої зустрічі. І Керлайн у розпачі вийшла на середину кімнати з іншими чотирма.

Рил тоді полюбляли в тому краю найзавзятіші танцюристи, бо інші, спокійніші танці не могли поглинути всього надлишку сили.

Як усі знають, — чи, може, не знають, — п'ятеро танцюристів ставали хрестом, і кожний ряд із трьох чоловік виконував рил по черзі, а той, що потрапляв у центр, мусив танцювати з обома трійками. Керлайн невдовзі опинилася саме на тому місці, у осередді танцю, і ніяк не могла вийти, бо музика не уривалась, а починалася знову й

знову. Вона вже почала здогадуватися, що Кучма таки впізнав її і робив так навмисно, хоча, коли вона кидала на нього погляд, його очі були заплющені, і він прикидався, ніби й не помічає, що діється навкруги. Її ноги все виписували на підлозі вісімку, а скрипка співала з невимовною принадністю живого людського голосу, напруження музики то наростало, то спадало в нескінченних варіаціях, і все ество Керлайн пронизувала блаженна мука. Кімната пливла перед її очима, а музика не стихала, і через чверть години єдина, крім Керлайн, танцюристка, вкрай змучена, впала, важко дихаючи, на лаву.

Рил зразу перетворився в чотириручний. Керлайн віддала б усе, щоб вирватись з нього, але вона не могла, чи принаймні їй здавалося, що вона не може зробити це, коли Кучма грає такий мотив. Так пролетіло ще десять хвилин, пилюка хмарами застинала свічки, кам'яна підлога стиралася на пісок.

Потім не витримав один з чоловіків і вийшов пошукати чогось випити. Рил умить обернувся на триручний, бо Кучма почав награвати "Танок фей", який найбільше підходив для трьох танцюристів і завжди п'янив Керлайн не менше від інших любовних трунків, що лилися з-під його смичка.

У рилі для трьох відпочинку взагалі ні для кого не було, і чотирьох чи п'яти хвилин вистачило, щоб примусити двох партнерів, тепер вже зовсім безсилих, покинути танець і вийти в сусідню кімнату напиться. Керлайн, майже задихаючись під вуаллю, танцювала далі сама в кімнаті, де не було нікого, крім Кучми та їхньої маленької дочки.

Вона відкинула вуаль і звернула на нього погляд, сповнений благання: відпусти мене, звільни від чару цих звуків!

Кучма розплющив одне око, ніби вперше, подивився на неї задумливо і, замріяно всміхаючись, надав мелодії найбільшій виразності, якої він не дозволяв собі витратити на великий гамірний танець. Цілі рої витончених пасажів, від яких заплакала б гіркими сльозами навіть статуя, лилися із старовинної скрипки, ніби вона вмирала від шалу пристрастей, стримуваних від часу вигнання з італійського міста, де її було створено. Було щось у погляді Кучминого ока, що промовляло: "Нікуди ти не дінешся, моя люба!" і породжувало відчайдушну волю не здатися, не знемогтися, хоч би як він домагався цього.

Отож вона танцювала сама, нескорена, як здавалось їй, а насправді по-рабському покірна хвилям мелодії, а пронизливий погляд його розплющеного ока заворожував її, і водночас він ледь усміхався, ніби натякав, що вона танцює тільки для власної втіхи. Страшне збентеження від думки, що сказати йому, коли вона йтиме звідси, підсвідомо примушувало її танцювати далі. Дівчинка, що почала вже боятися, підійшла до Керлайн і схопила її за руку.

— Спинись, мамо, спинись, і ходім додому! — сказала вона.

Несподівано Керлайн заточилася, сіла на підлогу і простяглася ницьма. Скрипка зітхнула останньою чарівною нотою, і, сплигнувши з дев'ятигалавної пивної бочки, що була йому за поміст, Кучма підійшов до маленької дівчинки, яка стривожено схилилась над матір'ю.

Танцюристи, які вийшли у сусідню кімнату випити та дихнути свіжим повітрям, почувши щось незвичайне, вбігли назад і заходились рятувати бідолашну Керлайн, повідчинявши вікна та обдуваючи її міхами.

Саме в ту мить надійшов Нед, її чоловік, що, як уже було сказано, трохи затримався у Кестербріджі. Почувши крізь відчинені вікна схвильовані голоси, що вимовляли ім'я його дружини, він вбіг до заїзду і побачив, що Керлайн б'ється у корчах, гірко плачучи. Її довго не можна було заспокоїти.

Посилаючи по візок, щоб відвезти її до Стіклфорда, Гіпкрофт стривожено запитав, як усе це сталось, і йому розповіли, що скрипаль, якого знали тут раніше, знову відвідав свої давні улюблені місця розваг і без запрошення взявся грати цього вечора в заїзді.

Нед запитав, як його звати, і йому відповіли:

— Олламур.

— А! — вигукнув Нед, оглядаючись навкруги. — Де він, і де... де моя донька?

Олламур зник, зникло й дівча.

Гіпкрофт звичайно був чоловік тихий і лагідний, але рішучість, написана тепер на його обличчі, вжахнула всіх.

— Чортяка! — гукнув він. — Я розвалю йому голову, якщо його знайду.

Він метнувся до кочерги, що лежала на каміні, і вибіг надвір, а за ним усі інші.

По другий бік шляху спинався похмурий, порізаний яругами косогір, а далі, за кілька миль, здіймались у небо ялини Містоверського лісу, за яким лежав Ялберівський гай, де панувала така пекельна темрява, що там могла б сховатися ціла артилерійська батарея, не те що чоловік з дитиною. Кілька чоловік кинулись за Гіпкрофтом у той морок, а більшість пішли понад шляхом. Вони ходили хвилин двадцять, тоді повернулись до заїзду. Нед сів на лаву і обхопив голову руками.

— Господи, який дурень! Стільки років він вірив, що це його дитина, — шепотілись люди. — Адже весь світ знає, що вона не від нього!

— Ні, я зовсім не думав, що вона моя, — прохрипів він, піднімаючи голову. — Але вона моя однаково. Чи я не плекав її, чи не годував, не вчив її? Чи я не бавив її? Ох, маленька моя Керрі, і ти пішла з цим поганцем, пішла!

— Але ж дружина зосталася з тобою, — заспокоювали Неда. — Вона опритомніла, їй уже краще, а вона ж для тебе більше важить, ніж чужа дитина!

— Ні! Вона не така дорога мені, як дитина. Та ще й тепер, коли дитини нема. Керрі була для мене все!

— А може, ти ще розшукаєш її завтра.

— Якби ж то! Та він її не покривдить, звісно, що ні! Як там Керлайн? Я можу йти. Візок уже тут?

Керлайн поклали на візок, і вони сумно поїхали до Стіклфорда. На другий день вона стала спокійніша, але напади корчів ще траплялись, і воля її ще здавалася зламаною. Як не дивно, доля дитини її майже не хвилювала. Нед, навпаки, майже збожеволів. Надія на те, що безсердий Кучма пожартував і поверне маленьку через день чи два,

якийсь час жевріла в його душі, але час минав, а про Олламура та його дочку не було ні слуху, ні духу, і Нед мурмотів, що, мабуть, пекельний скрипаль полонив її своїми нечистими чарами, як він робив з Керлайн. Минали тижні, але, куди поділися музика з дівчинкою і як він примусив її йти з ним, залишилося невідомо.

З часом Нед, який знайшов тільки тимчасову роботу, зненавидів свої рідні краї і, почувши від поліції, що десь поблизу Лондона бачили чоловіка, схожого на Олламура, що грав до танцю дівчинці на ходулях, Гіпкрофт так зацікавився столицею, що, не збираючи речей, поїхав до Лондона. Однак він не знайшов утраченої дитини, хоча цілими днями простоював на вулицях у надії її впізнати, а вночі інколи схоплювався й кричав:

— Цей негідник знущається з неї, щоб прогородувати себе!

Дружина відповідала дратливо:

— Не тіпайся так, Неде! Ти не даєш мені спати! Нічого він їй не зробить, — і знову засинала.

Всі гадали, що Керрі та її батько виїхали до Америки. Напевне, Кучма вирішив, що матиме з дочки велику вигоду, коли навчить її танцювати й заробляти гроші. Може, вони й досі там виступають, хоч йому вже сімдесят, а їй — сорок чотири роки.